

УДК 811.161.2-1:2-277.2 Григорій Сковорода
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2023.33.19>

Тетяна Сивець, канд. філол. наук
ORCID: 0000-0002-7243-1649
e-mail: tatyanasivec@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

КОНЦЕПТОСФЕРА САКРАЛЬНОГО У ЗБІРЦІ "САД БОЖЕСТВЕННЫХ ПЬСНЕЙ" ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Розглядається збірка метафізичних віршів Григорія Сковороди "Сад божественных пьсней" із позицій біблійної герменевтики та когнітивного літературознавства. З'ясовується питання релевантності дослідження барокової лірики через застосування модерних літературознавчих методів. Визначається доцільність вживання поняття "концепт" і "християнський концепт" щодо вивчення сфери сакрального. Окрема увага приділена розмаїттю підходів, що зустрічаються в наукових дослідженнях "сакрального" як категорії. Аналіз віршів зі збірки – 30 (тридцять) – представлено у вигляді таблиці з визначенням ідей, основних концептів і концептуальних метафор. На основі проведеного концептуального аналізу висвітлено базові концепти, що формують концептосферу сакрального у збірці "Сад божественных пьсней" та експлікуються в інших філософських і поетичних творах українського митця, а саме: ГРИХ І СПОКУТА, БОГ (ХРИСТОС, ДУХ), СВОБОДА, ЩАСТЯ, СПАСІННЯ, ХРЕСТ та ін.

Оскільки герменевтичний аналіз пов'язаний з універсальністю мовних структур, то закономірно поєднати його з концептуальним аналізом задля з'ясування текстових смислів у метафізичній ліриці, що, власне, чи не найбільше уявляється прихованими знаками, символами й авторськими натяками у вигляді інтертекстуальних інкрустацій. Художня інтерпретація тексту, що і передбачається герменевтичним аналізом, тісно пов'язана з пізнавальними й оцінними характеристиками як самих прихованих смислів, так і визначенням міри "присутності автора" в художньому тексті. Відтак аксіологічна складова взаємозумовлює застосування концептуального аналізу, і як наслідок, визначення концептосфери сакрального в зазначеній вище збірці поезій. Особливу увагу приділено постаті Григорія Сковороди як неординарній творчій натурі й бароковій особистості, яка випереджала свій час, і лишається актуальною як сама по собі, так і своїми творчими здобутками дотепер.

Ключові слова: барокова особистість, біблійна герменевтика, концепт, концептуальний аналіз, концептуальна метафора, метафізична лірика, "сакральне".

Вступ. Постать Григорія Сковороди має особливе значення для української культури. Його творча спадщина лишається актуальною, незважаючи на зміну століть, а філософські ідеї продовжують надихати все нові й нові покоління письменників. Так, особистість мислителя настільки багатогранна, що він стає "персонажем" у класичних і сучасних текстах культури: подекуди можемо говорити про інтертекстуальні вкраплення, пов'язані з періодами життя чи сентенціями українського філософа, а інколи й сам Сковорода стає "дійовою особою", що вже дає підстави говорити про формування й інтерпретацію в художнього літературного просторі філософської категорії "концептуальний персонаж". Невичерпним джерелом для наукових досліджень лишається і метафізична лірика українського барокового митця, як от збірка "Сад божественных пьсней": вічні онтологічні та екзистенційні питання, високоморальний, а значить християнський, штиб життя, споглядальна обсервація всього сущого і прагнення увіковічнитись, принісши користь всьому людству – ось неповний перелік проблем, спосіб розв'язання для яких усе життя шукав мандрівний філософ.

Методологія дослідження. Ставимо собі за мету дослідити основні ідеї та окреслити базові концепти й концептуальні метафори в метафізичній ліриці Григорія Сковороди, послугуючись, на нашу думку, модерними, але справді релевантними для такого літературного жанру методами – герменевтичним аналізом (зважаючи на провідну роль біблійної герменевтики для вивчення творів з оперттям на змістоформу й образно-символічну систему Святого Письма), а також концептуальним аналізом (коли авторська свідомість трансформує набутий особистісний досвід і знання у певний набір універсальних конструктів – концептів, на що впливає і загальна ментальна картина світу етносу, й окрема культурно-історична епоха). Предметом дослідження виступає концептосфера сакрального в поетичних творах Григорія Сковороди, яка репрезентує ядро епістеміологічних та екзистенційних пошуків барокового письменника, реалізуючись у вигляді художніх інтенцій,

викликаних усвідомленням цінності "зерен" (цитатій) з Біблії як для самого автора, так і Людини (Читача) загалом. Об'єктом студії є поетична збірка Григорія Сковороди "Сад божественных пьсней", повна назва якої і спрямовує нас на використання вище зазначених методів дослідження – "Сад божественных пьсней, прозябшій із зерн Священнаго Писанія".

Історія дослідження питання. Уважно вивчаючи особливості доби українського Бароко, Д. Чижевський писав, що "барокова людина або втікає до усамітнення зі своїм Богом, або, навпаки, кидається у вир політичної боротьби. Проте обидва шляхи ведуть до однієї і тієї ж мети: пізнати Бога" [11, с. 251]. Григорій Сковорода, як потім зазначав Д. Чижевський у науковій розвідці про філософію українського мислителя, "є останній представник українського духовного бароко" [13, с. 340]. Втеча від усього мирського, нехтування славою і можливими високими посадовими регаліями, відкидання світських утіх, а натомість – заглиблення у світ символів (Святе Письмо), ґрунтовне вивчення античної філософської спадщини, бідність, і мандрівний спосіб життя назавжди визначили ціннісний орієнтир письменника – свобода понад усе, а свобода і є щастям для творчої особистості. Ось чому мислитель так і не погодився прийняти чернечий постриг: звичайно, це гарантувало б йому життя в достатку, постійне місце роботи і, так би мовити, кар'єрне зростання, але обмеження, які покладаються на монахів, відсікання своєї волі та цілковите підкорення священноначалю аж ніяк не могли привабити філософа. Певно, це жахало, хоч і викликало повагу до осіб, які "офіційно" присвячували своє життя Богові, що ми помітимо в декількох поезіях зі збірки (Пісні 26, 27, 28). Сковорода, як і свого часу Клим Смолятич, прагнув не лише сприймати розтлумачену біблійну істину через посередництво священників, але й пізнавати Істину Буття самостійно – серцем і розумом. Так з'явилося вчення про три світи й дві натури. За спостереженнями І. Бондаревської, Сковорода заглиблювався у світ сакрального через самопізнання. Переживаючи акт феноменального досвіду,

"осмислюючи" сакральне серцем, він долучався до процесу ієрофанії, що і ретранслював у своїх художніх текстах [1, с. 103].

Дослідниця сакрального у філософсько-культурологічному руслі В. Головей наголошує на тому, що феномен сакрального значно ширший від сфери релігійного. Сакральне проявляється скрізь, де виявляється граничний інтерес і де відповідно окремі явища наділяються абсолютним статусом і найвищою цінністю [2, с. 95–96]. Цікаво, що В. Головей відзначає декілька аспектів наукового осягнення сакрального: соціологічний (Е. Дюркгайм і М. Мосс), онтологічний (М. Еліаде), феноменологічно-естетичний (Р. Отто), онтологічний, екзистенціальний і гуманістичний сукупно (М. Гайдеггер), культурологічний (П. Тіліх). Отож маємо справу з метакатегорією, яка органічно входить у мультикультуральний простір й ініціює навколо себе творення концептів, формуючи цілісне уявлення про ядро та периферію концептосфери сакрального з його матеріальним і абстрактним вираженням. Так, П. Мацьків підкреслює, що поняття святості в Біблії виступає в мовних знаках у системі семантичної опозиції трансцендентне / іманентне, згідно з якою священними є особи, предмети, дія, місце, час, що позначають величчя, високе, яке перебуває поза межами профанного і є освяченим і недоторканим [7, с. 200].

Над проблемою визначення сакрального як сутнісного поняття міркувало чимало вчених із різних галузей знань: філософії, літературознавства, лінгвістики, культурології, релігії, однак більшість має висновки, подібні до тих, які формулює Р. Горбань: "Сакральне створює аксіологічну систему координат у межах національних картин світу, власне, структурує світ ціннісно й естетично та закладає підмурок релігійної свідомості народів" [4, с. 173]. Тобто сфера сакрального (матеріально виражена й абстрактна – у вигляді сакральних знань / досвіду) тісно взаємопов'язана зі специфікою мовної етнокультури із притаманим лише їй духовним змістом і визначає її неповторність й особливу цінність. Відповідно, Біблія для християн є тим "Великим Кодом Мистецтва – Кодом Історії та Культури, Кодом Буття", осмислити яку, за спостереженнями дослідниці З. Лановик, означає долучитися до "розуміння більшості світових мистецьких шедеврів" [5, с. 43]. Окрім зазначених вище аспектів сакрального, В. Токман акцентує увагу на проблемі священного (сакрального) як "проблеми морального вибору й відповідальності". Адже для інтелектуально розвиненої й духовно збагаченої людини є нормою замислюватися над метафізичними питаннями. Дослідник підкреслює: "Сам факт їхньої наявності спричинений інтенцією до пошуку деякого ціннісного центру – священного, яке спроможне стати моральнісним орієнтиром для особистості" [9, с. 324]. До речі, В. Шелюто, аналізуючи творчий доробок Р. Отто, помітив, що той визначає сутність будь-якої релігії переживання саме священного *misterium tremendum et fascinans* ("містерія жахаюча та чаруюча"). Цікаво, що переживання священного проходить певну градацію почуттів: власне жах (*tremendum*), велич (*majestas*), відчуття божественної енергії (*energicum*), усвідомлення таємниці (*mysterium*). Сакральне, за твердженнями Р. Отто, – духовне, вічне, трансцендентне, надчуттєве. Воно є вищою цінністю у шкалі релігійних цінностей [15].

Якщо ж ідеться про аксіологічну складову феномену сакрального, то варто звернутись до визначення слова "концепт" і їхнє відношення до цього явища. За визначенням Т. Вільчинської, концепти, відображаючи людські знання і досвід у межах певної структурованої

цілісності – концептосфери, є одиницями мовно-концептуальної картини світу із властивою їй єдністю лінгвального, концептуального й аксіологічного аспектів. Саме така картина репрезентує індивідуальне світобачення, яке формується в координатах народнопоетичного сприйняття дійсності [2, с. 51]. Уточнимо, що означає мати здатність концептуалізувати дійсність. Як стверджує М. Скаб, концептуалізація – це осмислення нової інформації, важливої для утворення концепту, тобто процес формування концептів у свідомості [8]. Ще більше заглиблюється у структуру концепту й можливість цих конструктів породжувати особливу сферу образності – концептуальну метафору – Л. Кравець. Дослідниця виокремлює два види метафор: художню й концептуальну. Художню поділяє на індивідуально-авторські і традиційні. Крім того, означає і поняття "метафоричний архетип". Для нас важливо, що Л. Кравець визначає концептуальну метафору як стійке, зафіксоване в мовній і культурній традиції етносу, а отже, і в мисленні людей, використання мовного знака одного концепту на позначення іншого, що передбачає розуміння сутності позначуваного за аналогією до позначального [5, с. 138]. Отже, традиційна біблійна метафора може трансформуватись у периферійний спектр індивідуально-авторських варіацій, а потім, відповідно, формувати чітке ядро смислу концептуальної метафори, як ми це можемо спостерігати у Григорія Сковороди. Цитати з Біблії, які він називає "зернами", власне, і підштовхують його здійснити задум – написати вірші, тобто власні художні інтерпретації інваріантного змісту СЛОВА БОЖОГО, декодуючи глибинний сенс віковичної пам'ятки за допомогою виокремлення базових концептів і концептуальних метафор. Звернімо увагу, що у збірці метафізичних віршів "Сад божественных пѣсней", відбувається ніби накладання двох концептосфер сакрального (концептосфера, у нашому розумінні, – базовий концепт у сукупності з периферійними концептами, що формують певну ідейну цілісність). З одного боку, епіграфи, дібрані до кожного вірша з Біблії, уже містять базові концепти, які ніби дублюватимуться й декодуватимуться автором, репрезентуючи художню інтерпретацію ідеї, вміщеної в цитаті зі Святого Письма. З іншого боку, Григорій Сковорода формує індивідуально-авторську концептосферу сакрального, оскільки концептуальні метафори тісно співдіють із авторськими художніми метафорами, а концепти набувають статусу концептів-образів, осмислених саме цим письменником із позицій барокового світосприйняття так званої "об'єктивної дійсності" й алегорично-символічного універсуму Святого Письма.

Щодо назви збірки Григорія Сковороди, то образ саду не є оказіональним з'явищем ані в назві збірки віршів, ані в самих художніх текстах поезій Так, відомий дослідник творчості Григорія Сковороди Л. Ушкалов зазначав про "неабияку популярність цього образу в літературі українського бароко". Серед барокових пам'яток можна зустріти плеяду письменників, які активно розробляли вище зазначений образ: Антоній Радивилівський ("Огородок Марії Богородиці"), Симеон Полоцький ("Барвистий вертоград"), Данило Домецький ("Духовний вертоград"), Стефан Яворський ("Виноград") і Митрофан Довгалевський ("Поетичний сад") [10, с. 165].

Результати дослідження. Представимо наші спостереження щодо виокремлення ідей, базових концептів і концептуальних метафор у збірці метафізичних поезій Григорія Сковороди "Сад божественных пѣсней" у вигляді таблиці:

Поезія	Епіграф	Художня інтерпретація Григорія Сковороди Ідеї, базові концепти та концептуальні метафори
ПЪСНЬ 1-я	"Сложена 1757 лѣта в сію силу: Блаженны непорочн[ы], в путь ходящ[и] в законѣ [господнем]".	Ідея гріха і спокути. Життя в Бозі – заорука духовного воскресіння. "Из смерти ад; душу жжет глад. О, смерть сія люта! Блажен, о блажен, кто с самых пелен Посвятил себе Христови, День, ночь мыслит в его словѣ..." [9, с. 61]. БАЗОВІ КОНЦЕПТИ: ГРІХ, НЕПОРОЧНІСТЬ, БЛАЖЕНСТВО, ЗАКОН ГОСПОДНІЙ КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА: ХРИСТОС (СЛОВО БОЖЕ) – СВІТЛО
ПЪСНЬ 2-я	"Из сего зерна: По землѣ ходяще, обращеніе имама на небесѣх".	Ідея антитетичності земного (тілного) і земного (духовного) "Оставь, о дух мой, вскорѣ всѣ земляныи мѣста! Взойди, дух мой, на горы, гдѣ правда живет свята, Гдѣ покой, тишина от вѣчных царствует лѣт..." [9, с. 62]. КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТАФОРИ: ЗЕМНІЙ СВІТ – ПЕКЛО; НЕБЕСНІЙ СВІТ – РАЙ (ВІЧНА РАДІСТЬ, СПОКІЙ, БЛАЖЕНСТВО).
ПЪСНЬ 3-я	"Из сего сѣмени: прорасти земля быліе травное, сирѣчь: Кости твоя прозябнут, яко трава, и разбогѣют (Исаіа)".	Ідея вічної радості, безпечального земного життя за умови виконання Божих заповідей "О боже мой, ты мнѣ — град! О боже мой, ты мнѣ — сад! Невинность мнѣ — то цвѣты, любовь и мир — то плоды" [9, с. 62]. *** "Я ничего не боюсь; одних грѣхов я страшусь. Убій во мнѣ всякій грѣх: се — ключ моих всѣх утѣх!" [9, с. 62]. БАЗОВІ КОНЦЕПТИ: ГРІХ, СПОКУТА КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА: ЩАСТЯ – НЕВИННІСТЬ (БЕЗГРІШНІСТЬ) ДУШІ
ПЪСНЬ 4-я	"Рождеству Христову. Из сего зерна: С нами бог, разумѣйте языцы, сирѣчь: Помаза нас бог духом. Посла духа сына своего в сердца наша".	Панегіричне звертання до янголів із закликом радити приходу Христа у земний світ. Величання з приводу християнської тринітарної доктрини Вищих Сил: Бог – Христос – Дух Святий. "Ангелы, снижайтесь, ко землѣ сближайтесь, Господь бо, сотворшій вѣки, живет нынѣ с человекѣ. Станьте с хором вси собором, Веселитесь, яко с нами бог!" [9, с. 63]. КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА: ХРИСТОС (БОГ, ДУХ СВЯТИЙ) – ВІЧНА РАДІСТЬ
ПЪСНЬ 5-я	"Рожд[еству] Христову. Из сего зерна: Роди сына своего первенца, и повит его, и положи его в яслѣх".	Подив і замилювання небесною таємницею народження Боголюдини. Цю таємницю під силу розгадати лише янголам, але не людям. "Тайна странна и преславна! Се – вертеп вмѣсто небес! Дѣва херувимов главна, И престолом вышним днесь. А вмѣщен тот в яслѣх полно, Коего есть не довольно Вмѣстить и небо небес" [9, с. 64]. КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА: ХРИСТОС – ТАЄМНИЦЯ; ХРИСТОС – НЕБО НЕБЕС
ПЪСНЬ 6-я	"В конец сего: Испусти змія за женою из уст своих воду, яко рѣку, да ю в рѣцѣх потопит. Той сотрет тебѣ главу".	Необхідність Таїнства Хрещення для оновлення і спасіння людської душі "Сніиде спас во іордан, ста в его глубинѣ, Се сніиде на нь и дух свят в видѣ голубинѣ. Сей есть сын мой возлюбленны, отец из облак вѣщаше, Сей Мессія обновит естество все ваше" [9, с. 64]. КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА: ХРИСТОС – СПАСІННЯ ДУШІ
ПЪСНЬ 7-я	"Воскресенію Христову. Из сего зерна: Единонадесять ученицы идоша в Галилею на гору, амо же повелѣ им Іисус. Пасха!"	Воскреснути може лише та душа, яка щиро вірить у це "Веди мене с тобою в горній путь на крест; Рад я жить над горою, брошу долню персть. Смерть твоя – мнѣ живот, Желчь твоя – сластей род, о Іисусе!" [9, с. 65]. КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА: ЖИТТЯ – ХРЕСТ (СКЛАДНІЙ ШЛЯХ; ХРИСТОС – ВІЧНЕ ЖИТТЯ)
ПЪСНЬ 8-я	"Воскресенію Христову. Из сего зерна: О! о! Бѣжите на горы! (Захарія). Востан, спяй! Покой даст бог на горѣ сей" (Исаіа)	Зцілення душі й тіла дається через віру в Бога "О Іисусе! О моя отрадо! Здѣ ли живеш? О страдалцев радость! Дажь спасительну мнѣ цѣльбу в сей страсти, Не даждь вѣк пасти" [9, с. 66]. КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА: ХРИСТОС – ЗЦІЛЕННЯ ДУШІ; ХРИСТОС – РАДІСТЬ
ПЪСНЬ 9-я	"Святому духу. Из сего: Дух твой благий наставит мя на землю праву Снизшед языки слія. Разгласная возшумѣ".	У всього є своя міра; кожен має своє призначення Реінтерпретація античного поняття "калокагатія": "Тот овец любит, а тот козлов. Так и мнѣ вольность одна есть нравна И безпечальный, препростый путь. Се – моя мѣра в жити главна..." [9, с. 67]. КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА: ЖИТТЯ – СВОБОДА (ВОЛЬНОСТЬ); СВОБОДА – РАДІСТЬ

Поезія	Епіграф	Художня інтерпретація Григорія Сковороди Ідеї, базові концепти та концептуальні метафори
ПТБСНЬ 10-я	"Из сего зерна: Блажен муж, иже в премудрости умрет и иже в разумъ своем поучается святынъ" (Сирах).	Пошанування справжніх життєвих цінностей і визначення моральних орієнтирів; швидкоплинність людського життя "Смерте страшна, замашная косо! Ты не щадиш и царских волосов, Ты не глядиш, гдѣ мужик, а гдѣ царь, – Все жереш так, как солому пожар. Кто ж на ея плюет острую сталь? Тот, чія совѣсть, как чистый хрусталь..." [9, с. 68]. КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА: ЖИТТЯ – ЦІННІСТЬ; ЖИТТЯ У БОЗІ (ВИСОКОМОРАЛЬНЕ) – НАЙВИЩА ЦІННІСТЬ
ПТБСНЬ 11-я	"В конец сего: Бездна бездну призывает, сирѣчь: В законѣ господни воля его. Дал бы ти воду живу, вожѣ – волю и безднѣ твоей бездну мою".	Тільки духовне може заповнити людську порожнечу "Бездна дух есть в человекѣ, вод всѣх ширшій и небес. Не насытишь тѣм вовѣки, что плѣняет зрак очес. Отсюду-то скука внутрь скрежет, тоска, печаль, Отсюду несытость, из капли жар горшій всталъ. Знай: не будет сыт плотским дух" [9, с. 69]. КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТАФОРИ: ДУХ (ДУША) ЛЮДСЬКИЙ – БЕЗОДНЯ; ХРИСТОС – БЕЗОДНЯ
ПТБСНЬ 12-я	"Из сего зерна: Блаженны нищи духом, сіестъ: Премудрость книжника во благовременіи празднества и, умалялися в дѣяніях своих, упремудрится (Сирах). Упразднитесь и разумѣйте..."	Ідея цінності свого призначення на землі й щасливого способу проживання земних днів "Ничего я не желатель, кромѣ хлѣба да воды, Нищета мнѣ есть пріятель – давно мы с нею сваты. О дуброва!.. и проч[ая]" [9, с. 70]. *** "Со всѣх имѣній тѣлесных покой да воля свята, Кромѣ вѣчностей небесных, одна се мнѣ жизнь свята" [9, с. 70]. КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТАФОРИ: ЩАСТЯ – ЗЕМНА (МАТЕРІАЛЬНА) БІДНІСТЬ; ЩАСТЯ – СПОКІЙ; ЩАСТЯ – СВОБОДА.
ПТБСНЬ 13-я	"Из сего: Изыдите от среды их... Прийди, брате мой, водворимся на селѣ. Тамо роди ты мати твою (ПТБСНЬ ПТБСНЕЙ)".	Концепція щастя за Г. Сковородою (замилування природою як Божим творінням) "Пропадайте, думы трудны, Города премноголюдны! А я с хлѣба куском умру на мѣстѣ таком" [9, с. 71]. БАЗОВИЙ КОНЦЕПТ: ЩАСТЯ
ПТБСНЬ 14-я	"Древняя малороссійска о суетѣ и лести мірской. В сей силѣ: на стражи моей стану и възду на камень (Аввакум). Обновленна в 1782 лѣтѣ".	Заклик відмовитись від земних пристрастей, що ведуть душу до загибелі (художнє осмислення 7 смертних гріхів) "Сирен лестный окіана Сладким гласом обаянна Бѣдная душа на пути Хочет навсегда уснути, Недоплывши берега" [9, с. 72]. БАЗОВИ КОНЦЕПТИ: ДУХОВНЕ ПРОЗРІННЯ, ДУХОВНИЙ ЗІР
ПТБСНЬ 15-я	"Великой субботѣ. Из сего зерна: Почи бог в день седьмой. Еще внідут в покой мой".	Віра у спасіння та вічне життя з Богом "Сыне Давидов, Лазаря воззвавый Из мудростей земных до небесной славы, Убий тѣлесну и во мнѣ работу! Даждь мнѣ с тобою праздновать субботу, Даждь мнѣ ходить в твои слѣды, Даждь новый род сей побѣды..." [9, с. 75]. БАЗОВИ КОНЦЕПТИ: ВІРА, ЖИТТЯ ВІЧНЕ
ПТБСНЬ 16-я	"В сію силу: Дугу мою полагаю во облацѣ".	Справжня радість можлива лише, якщо живеш з Богом у серці "Прощай, о печаль! Прощай, прощай, зла утроба! Я на ноги встал, воскрес от гроба. О отрасли Давидовска! Ты брег мнѣ и кифа, Ты радуга, жизнь, ведро мнѣ, свѣт, мир, олива" [9, с. 75]. КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТАФОРИ: ЗЕМНИЙ СВІТ – ТЕМРЯВА І ПЕЧАЛЬ; НЕБЕСНИЙ СВІТ – РАЙДУГА І РАДІСТЬ (СВІТЛО).
ПТБСНЬ 17-я	"Житейское море, воздвигаемое зря и проч".	Ідея спасіння людської душі через віру Христову "О Христе! не даждь сотлѣть во адѣ! Даждь мнѣ в твоём жить небесном градѣ, Да не повлечет мя в свой слѣд, Блудница мір, сей темный свѣт! О милости бездна!" [9, с. 76]. КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТАФОРИ: ЗЕМНИЙ СВІТ – ПЕКЛО; НЕБЕСНИЙ СВІТ – МИЛІСТЬ БОЖА.
ПТБСНЬ 18-я	"Господь гордым противится, смиренным же дает благодать".	Гордість та великі статки не можуть забезпечити щасливого життя, але часто призводять до негараздів "На что ж мнѣ замышляти, Что в селѣ родила мати? Нехай у тѣх мозок рвется, Кто высоко вгору дмется, А я буду себѣ тихо Коротати милый вѣк. Так минет мене все лихо, Щастлив буду человек" [9, с. 77]. КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА: ЩАСТЯ – ЗЕМНА ПРОСТОТА; ЩАСТЯ – СПОКІЙ І ТИША.

Поезія	Епіграф	Художня інтерпретація Григорія Сковороди Ідеї, базові концепти та концептуальні метафори
П'ЯСНЬ 19-я	"Нѣсть наша брань к плоти и крови... Попереси льва и змія... Воспріймите и меч духовный, иже есть глагол божій".	Боротьба з тлінними пристрастями Художні образи "тоска проклята", "докучлива печаль", "скука", "люта мука" Розв'язання екзистенційної проблеми: 1) "Добросердечное слово колет сих звѣрей, Оно завсегда готово внутрь твоих мыслей" [9, с. 77]. 2) "Христе, ты – меч небесный в плоти нашае ножах! Как молнія, полк всѣх гадких звѣрей раженет..." [9, с. 77]. БАЗОВИЙ КОНЦЕПТ: СЛОВО (БОЖЕ СЛОВО)
П'ЯСНЬ 20-я	"Во градѣ бога нашего, в горѣ святѣй его; уподоблю его мужу мудру, основавшему храмину свою на каменѣ. Кто взыйдет на гору господню?"	Пошук захисту в земному світі "Непорочность – то его (Кто сердцем чист и душою) броня, И невинность – алмазна стѣна... Непорочность есть то адамант, И невинность есть святѣй то град" [9, с. 78]. БАЗОВИЙ КОНЦЕПТ: НЕПОРОЧНІСТЬ ДУШІ
П'ЯСНЬ 21-я	"Возвѣсти ми, его же возлюби душа моя; гдѣ пасеши, гдѣ почиваеши в полудни?"	Пошук людиною щастя Екзистенційне питання для самого автора і ліричного героя "Щастіе, гдѣ ты живеш?" [9, с. 79]. У звертаннях присутня реалізація архетипних образів: Мудрий старець ("мудры", "книжники") Світова душа ("горлицы", "голубы") Відповідь на питання: "Щастія нѣт на землѣ, щастія нѣт в небѣ, Не заключилось в углѣ, индѣ искать требѣ..." [9, с. 79-80]. "В полдень ты спиш на горах, стадо пасеш в кринах, Не в Гергесенских полях и не в их долинах. О щастіе..." [9, с. 79-80]. КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА: ЩАСТЯ – СВОБОДА
П'ЯСНЬ 22-я	"Помни послѣдняя твоя, и не согрѣшиши (Сирах). Есть путь, мнящійся быти прав, послѣдняя же его – ад" (Притчи).	Швидкоплинність/тлінність земного "Наблюдая всѣх желаній край, На коих вещах основал ты дом?" [9, с. 80]. *** "Всяка плоть пѣсок есть и мірска вся слава, И его вся омерзѣет сласть" [9, с. 80]. КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА: ПІЗНАННЯ БОГА (ДУХОВНЕ ЖИТТЯ) – ЄДИНОВІРНИЙ ШЛЯХ
П'ЯСНЬ 23-я	"Исчезаша в суетѣ дніе... Искупующе время... Упразднитеся и уразумѣйте".	Швидкоплинність і цінність часу "О дражайше жизни время, Коль тебя мы не щадим!" [9, с. 81]. Авторська настанова: "Брось, любезный друг, бездѣлья, Пресѣчи толикий вред, Сей момент пріймись до дѣла: Вот, вот, время уплывет!" [9, с. 81–82]. Реалізація барокових модусів: Memento mori! Tempus fugit! КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА: ЧАС (ЖИТТЄВИЙ, ЗЕМНИЙ) – ВЕЛИКА ЦІННІСТЬ
П'ЯСНЬ 24-я	"Римскаго пророка Горатія, претолкованна малоросійским діалектом в 1765-м годѣ. Она начинается так: Otium divos rogat in patenti.. и пр". "Содержит же благое наставление к спокойной жизни".	Ідея смиренності та задоволеності тим, що маєш (і майно, і природні здібності) Проблема постійного примноження земного блага / недоволеність матеріальними статками "Ах, ничем мы не довольны – се источник всѣх скорбей! Разных ум затѣв полный – вот источник мятежей!" [9, с. 83]. Споглядальна позиція ліричного героя: "Кажется, живут печали по великих больш домах; Больш спокоен домик малый, естли в нужных сыт вещах..." [9, с. 83]. КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА: СМІРЕННЯ (СМІРЕННОМУДРІЄ) – ДУШЕНИЙ СПОКІЙ
25-я П'ЯСНЬ ОТХОДНАЯ	"Отцу Гервасію Якубовичу, отходящему из Переяслова 2 в Бѣлгород на архимандритскій и судейскій чин в 1758-м годѣ. Из сего зерна: Господь сохранит вхождение твое и исхождение твое, не даст во смятение ноги твоя".	Ідея звеличення священного сану за призначенням Текст містить присвяту (персоналізоване побажання людині зі священноначалія). За формою схоже на акафіст – величальна пісня, але для живої високоморальної людини. "Радуйся, страна щастлива! Пріймеш мужа добротлива. Брось завистливые нравы! Вѣрен его есть познавый. Щастлив на степень, конец на блажен" [9, с. 83]. КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА: МАТИ / ЗНАТИ СВОЄ ПРИЗНАЧЕННЯ – ЩАСТЯ; ЩАСТЯ – СЛУЖИТИ БОГУ

Поезія	Епіграф	Художня інтерпретація Григорія Сковороди Ідеї, базові концепти та концептуальні метафори
ПТЬСНЬ 26-я	"Епископу Іоанну Козловичу, входящему во град Переяслав на престол епископскій из [1753] года. Из сего зерна: Тако да просвѣтитя свѣт ваш пред человеки, яко да видят ваша добрая дѣла..."	Ідея звеличення священного сану за призначенням Текст містить присвяту (персоналізоване побажання людині зі священноначалія бути радісним і вірним на обраному шляху). "Христе, источник благ святой! Ты дух на пастыря излий твой. Ты будь ему оригинал. Чтоб, на его смотря, поступал Паствы его всяк человѣк, И продолжи ему щастлив вѣк" [9, с. 84]. КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА: ЩАСТЯ – СЛУЖИТИ БОГУ
ПТЬСНЬ 27-я	"Бѣлоградскому епискому Іоасафу Миткевичу, посѣщающему вертоград духовнаго училища в Харьковѣ. Из сего зерна: Господи, призри с небесе и виждь, и посѣти виноград сей, его же... Плод духовный есть любовь, радость, мир и пр..."	Поханування людини, що обрала шлях духовного вчення і пастирства "Вышних наук саде святой, Лист розовый и цвѣт твой красный, Прійми на тя весенный вид!" [9, с. 85]. *** "Пастырю наш, образ Христов Тих, благ, кроток, милосердый Зерцало чистое доброт! Красны неси нозѣ, готов Мир благовѣститъ нам твердый. Призри на сей священ оплот; От тебе помощи весь он ждет, Сердце и руцѣ тебѣ дает" [9, с. 85]. КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА: БУТИ ПАСТИРЕМ ДУШ ЛЮДСЬКИХ – ДАР НЕБЕСНИЙ
ПТЬСНЬ 28-я	"О тайном внутри и вѣчном веселіи боголюбивых сердец. Из сих зерн: Веселіе сердца – живот человѣку, и радованіе мужа – долгоденствіе; Иже аще погубит душу свою мене ради, той спасет ю. Что пользы человѣку, аще приобрящет мир весь, отщетится же души своей?"	Радість (веселість) сердечна є справжньою утіхою та щастям, але можлива лише у житті з Богом. Ніщо матеріальне душевну радість замінити не може. "Возлети на небеса, хоть в Версальскіи лѣса, Вздѣнь одежду золотую, Вздѣнь и шапку хоть царскую; Когда ты невесьол, то всьо ты ниц и гол..." [9, с. 86]. *** "Боже! О живый глагол! Кто есть без тебе весьол? Ты един всѣм жизнь и радость, Ты един всѣм рай и сладость!" [9, с. 87]. КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА: ЖИТТЯ У БОЗІ – РАДІСТЬ ДУШЕВНА І ЩАСТЯ
ПТЬСНЬ 29-я	"В конец сей: Повелѣ бурѣ и протч. Кто сей есть, его же вѣтры, море послушают?"	Спасіння і безсмертя душі залежить від віри у Христа "О пристанище безбѣдно, Тихо, сладко, безнавѣтно! О Маріин сыне! Ты буди едине Кораблю моему брегом" [9, с. 89]. ХУДОЖНЯ МЕТАФОРА: ХРИСТОС – КОРАБЕЛЬ У ВИРІ ЖИТТЯ КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА: ХРИСТОС – ОПОРА І СПАСІННЯ ДУШІ
ПТЬСНЬ 30-я	"Наслаждайся дней твоих, все бо вмалѣ старѣет: В одно лѣто из козленка стал косматый цап".	Швидкоплинність земного часу. Причина радості – вічність людської душі. "Ах, отвержем печали! Ах, вѣк наш краткій, малый! Будь сладкая жизнь!" [9, с. 90]. *** "Жив бог миросердый, я его люблю. Он мнѣ камень твердый; сладко грусть терплю. Он жив, не умирая, живет же с ним живая Моя и душа" [9, с. 90]. Реалізація барокових модусів: Memento mori! Tempus fugit! БАЗОВІ КОНЦЕПТИ: ЧАС (САКРАЛЬНИЙ), ВІЧНІСТЬ. КОНЦЕПТУАЛЬНІ МЕТАФОРИ: ХРИСТОС – СПАСІННЯ; ХРИСТОС – ВІЧНА РАДІСТЬ.

Висновки. Як бачимо, концептосфера сакрального у збірці "Сад божественных пѣсней" Григорія Сковороди формується з абстрактного уявлення про сакральне. Концепт як перманентний конструкт свідомості – варіація процесу осягнення істин Святого Письма. Серед базових концептів можемо назвати такі: ГРІХ І СПОКУТА, БОГ (ХРИСТО, ДУХ СВЯТИЙ), СПАСІННЯ, ДУХОВНЕ ПРОЗРІННЯ, НЕПОРОЧНІСТЬ, ЩАСТЯ, СВОБОДА, ХРЕСТ (у значенні – життєва дорога). Усі базові концепти, що стосуються сфери сакрального, відзначаються позитивною конотацією смислу, чого неможна сказати про добірку образів (символів) для земного світу й побутування в ньому людських пристрастей (гріхів, спокус). Основні концептуальні метафори: СЛОВО БОЖЕ (ХРИСТОС, БОГ) – СВІТЛО, ХРИСТОС (БОГ, СЛОВО

БОЖЕ) – СПАСІННЯ, НЕБЕСНИЙ СВІТ – ВІЧНА РАДІСТЬ (БЛАЖЕНСТВО, СПОКІЙ, СВОБОДА, ЩАСТЯ, ЗЦІЛЕННЯ). Отже, збірка поезій Григорія Сковороди, як, напевно, переважна більшість філософсько-художніх творів барокового письменника, – це не що інше, як чергова інтерпретація концепції щастя, що була провідною у вченні самого автора.

Список використаних джерел

1. Бондаревська І. Сакральне і профанне в проєкціях людського життя (досвід Григорія Сковороди) / І. Бондаревська // Наукові записки НаУКМА. – Серія 018: Філологічні науки. – 2000. – Т. 18. – Ювілейний випуск. – С. 101–106.

2. Вільчинська Т. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII ст.: монографія / Т. Вільчинська. – Тернопіль: Джура, 2008. – 424 с.

3. Головей В. Концепт сакрального у контексті філософсько-культурологічного дискурсу / В. Головей // Вісн. Львів. нац. ун-ту "Львівська політехніка". Філософські науки. – 2013. – № 750. – С. 91–97.
4. Ісиченко І. Сакральний простір "Саду божественних пісень" Григорія Сковороди / І. (архієпископ) Ісиченко // Слово і час. – 2013. – № 1. – С. 52–63.
5. Кравець Л. Концептуальна метафора в мові української поезії ХХ ст. / Л. Кравець // Слов'янські мови. – Вип. 1 (13). – 2018. – С. 136–147.
6. Лановик З. Hermeneutica SACRA : монографія / З. Лановик. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ Тернопіл. нац. пед. ун-ту імені Володимира Гнатюка, 2006. – 587 с.
7. Мацьків П. Концептосфера Бог в українському мовному просторі : монографія / П. Мацьків. – Київ ; Дрогобич : Коло, 2007. – 330 с.
8. Скаб М. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери : монографія / М. Скаб. – Чернівці : Рута, 2008 – 560 с.
9. Сковорода Г. Повне зібрання творів : у 2-х т. – К. : Наук. думка, 1973. – Т. 1. – С. 60–90.
10. Токман В. Феномен священного: його сутність і світоглядна природа : автореф. дис. на здоб. канд. філос. наук. – К., 2001. – 16 с.
11. Ушкалов Л. Григорій Сковорода : семінарії / Л. Ушкалов. – Харків : Майдан, 2004. – 774 с.
12. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму) / Д. Чижевський. – Нью-Йорк : УВАН у США, 1956. – 511 с.
13. Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди / Д. Чижевський. – Харків : Прапор, 2004. – 272 с.
14. Шелюто В. Проблема сакрального як світоглядна проблема / В. Шелюто // Наука. Релігія. Суспільство. – 2010. – № 4. – С. 94–101.
15. Шелюто В. Концепція сакрального в творчості Р. Отто / В. Шелюто. – Вид-во "Новий Акрополь". – Електронний ресурс. – Режим доступу: newacropolis.org.ua/theses/ac02526d-5c6d-40a9-882b-48ea523780ca

References

1. Bondarevska, I. (2000). Sakral'ne i profanne v proektsiyakh lyuds'koho zhyt'tya (dosvid Hryhoriya Skovorody). [Sacred and profane in the projections of human life (the experience of Hryhoriy Skovoroda)]. *Naukovi zapysky NaUKMA*, Tom 18, Yuvileynyy vypusk, pp. 101–106. (In Ukr.).
2. Vil'chyn'ska, T. (2008). Kontseptualizatsiya sakral'noho v ukraïns'kyi poetychniy movi XVII–XVIII st. [Conceptualization of the sacred in the Ukrainian poetic language of the 17th–18th centuries]. Ternopil: Dzhura. (In Ukr.).

3. Holovey, V. (2013). Kontsept sakral'noho u konteksti filosof's'ko-kul'turolohichnoho dyskursu. [The concept of the sacred in the context of philosophical and cultural discourse]. *Visnyk L'viv's'koho natsional'noho universytetu "L'viv's'ka politekhnika"*, 750, pp. 91–97. (In Ukr.).
4. Isichenko, I. (2013). Sakral'nyy prostir "Sadu bozhestvennykh pisen" Hryhoriya Skovorody. [The sacred space of the "Garden of Divine Songs" by Grigory Skovoroda]. *Slovo i chas*, 1, pp. 52–63. (In Ukr.).
5. Kravets', L. (2018). Kontseptual'na metafora v movi ukraïns'koyi poeziyi XX st. [Conceptual metaphor in the language of Ukrainian poetry of the 20th century]. *Slovyans'ki movy*, 1 (13). – pp. 136–147. (In Ukr.).
6. Lanovyk, Z. (2006). *Hermeneutica SACRA*. Ternopil. (In Ukr.).
7. Mats'kiv, P. (2007). Kontseptosfera Boh v ukraïns'komu movnomu prostori. [Conceptosphere of God in the Ukrainian language space]. K. ; Drohobych: Kolo. (In Ukr.).
8. Skab, M. (2008). Zakonomirnosti kontseptualizatsiyi ta movnoyi katehoryzatsiyi sakral'noyi sfery. [Patterns of conceptualization and linguistic categorization of the sacred sphere]. Chernivtsi: Ruta. (In Ukr.).
9. Skovoroda, H. (1973). *Povne zibrannya tvoriv: u 2-kh t.* – T. 1. [Complete collection of works: in 2 volumes. Volume 1]. Kyiv, pp. 60–90.
10. Tokman, V. (2001). Fenomen svyashchennoho: yoho sutnist' i svitohlyadna pryroda. [The phenomenon of the sacred: its essence and worldview nature]. Kyiv, pp. 1–16. (In Ukr.).
11. Ushkalov, L. (2004). *Hryhoriy Skovoroda: seminaryi*. [Hryhoriy Skovoroda: seminary]. Kharkiv: Maydan. (In Ukr.).
12. Chyzhevs'kyy, D. (1956). *Istoriya ukraïns'koyi literatury (vid pochatkiv do doby realizmu)*. [History of Ukrainian literature (from the beginning to the age of realism)]. N-York. (In Ukr.).
13. Chyzhevs'kyy, D. (2004). *Filosofiya H. S. Skovorody*. [Philosophy of G.S. Skovorody]. Kharkiv. (In Ukr.).
14. Shelyuto, V. (2010). Problema sakral'noho yak svitohlyadna problema. [The problem of the sacred as a worldview problem]. *Nauka. Relihiya. Suspil'stvo*, 4, pp. 94–101. (In Ukr.).
15. Shelyuto, V. Kontseptsiya sakral'noho v tvorchosti R. Otto. [The concept of the sacred in the work of R. Otto]. "Novyy Akropol". – URL: <http://newacropolis.org.ua/theses/ac02526d-5c6d-40a9-882b-48ea523780ca> (In Ukr.).

Надійшла до редколегії 05.02.23

Tetiana Syvets, PhD (Philol.)

ORCID: 0000-0002-7243-1649

e-mail: tatyanasivec@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE CONCEPTOSPHERE OF THE SACRED IN THE COLLECTION "GARDEN OF DIVINE SONGS" BY HRYHORIY SKOVORODA

The collection of metaphysical poems by Hryhoriy Skovoroda "The Garden of Divine Songs" is considered from the standpoint of biblical hermeneutics and cognitive literary studies. The question of the relevance of the study of baroque lyrics through the use of modern literary methods is clarified. The expediency of using the concepts "concept" and "Christian concept" in relation to the study of the sphere of the sacred is determined. Particular attention is paid to the variety of approaches found in scientific studies of the "sacred" as a category. Analysis of poems from the collection – 30 (thirty) – presented in the form of a table with the definition of ideas, main concepts and conceptual metaphors. On the basis of the conceptual analysis, the basic concepts that form the conceptual sphere of the sacred in the collection "Garden of Divine Songs" and explained in other philosophical and poetic works of the Ukrainian artist are highlighted, namely: SIN AND ATONEMENT, GOD (CHRIST, SPIRIT), FREEDOM, HAPPINESS, SALVATION, CROSS and others.

Since hermeneutic analysis is connected with the universality of linguistic structures, it seems natural to combine it with conceptual analysis in order to clarify the textual meanings in metaphysical lyrics, which, in fact, is mostly expressed by hidden signs, symbols and authorial hints in the form of intertextual inlays. The artistic interpretation of the text, which is assumed by the hermeneutic analysis, is closely related to the cognitive and evaluative characteristics of both the hidden meanings themselves and the determination of the degree of the "author's presence" in the artistic text. Therefore, the axiological component mutually determines the application of conceptual analysis, and as a result, the definition of the conceptosphere of the sacred in the above-mentioned collection of poems. Special attention is paid to the figure of Hryhoriy Skovoroda as an extraordinary creative nature and baroque personality who was ahead of his time and remains relevant both by himself and by his creative achievements to this day.

Keywords: baroque personality, biblical hermeneutics, concept, conceptual analysis, conceptual metaphor, metaphysical lyrics, "sacred".